

UTÓSZÓ

kolozsvári egyetem története folytatásának megírása Szegeden vetődött föl, az itteni újrakezdés közelgő 100. évfordulójának megünneplése kapcsán. Lehet-e érdemibb a megemlékezés e jeles eseményről, mint az, hogy kezdeményeztük a mai egyetemünk közvetlen elődjének tekintett kolozsvári egyetem történetének monografikus földolgozását? Hármast tűztünk ki magunk elé:

- 1/ a munkálatokat végezzük közösen az eredeti mai utódegyetemének szármító Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel;
- 2/ ne csak ünnepi kiadvány készüljön, hanem egy, döntően forrásokon alapuló, a tudást ismeretekben és új kutatási módszerekben bővítő tudományos mű;
- 3/ a földolgozandó történeti ív a kolozsvári alapítástól (1872) a szegedi újrakezdéséig (1921) terjedjen. Ezzel is kifejezzük az egyetemi működés folyamatosságát, vagyis jelezzük, hogy a történet itt még nem ért véget, folytatása már a közös örökség két elágazó szálán valósult meg, és valószínűleg meg napjainkban is.

A munkálatokat a Blazovich László professzor vezetésével fölállt Egyetem-történeti Bizottság koordinálta, amely a négy klasszikus kar képviselőiből és a szerkesztéssel megbízott három egyetemi oktatóból állt össze. Alkalmanként meghívott munkatársak vettek részt a bizottsági munkában. Végül 2017-ben született határozat az egyetem-történet második szakaszának megírásáról, és annak önálló kötetben való megjelentetéséről, amit a Rektori Hivatal messzemenő anyagi és erkölcsi támogatásban részesített. A Kedves Olvasó most egyetem-történeti sorozatunk II. kötetét fogja kezében. Távoli tervként szóba jött a folytatást jelentő 3. kötet gondolata is, amely a mostanira épülve 1921-től vinné tovább az események fonalát. A bizottság ezzel a gondolattal azt a fölfogását fejezte ki, hogy egyetem-történeti kérdésben a folyamatosságot tekintő zsinórmértéknek. Ez a törekvés a mostani kötet megjelenésével jelentős határkőhöz érkezett: Erdély első és Magyarország második modern állami egyetemének tudományos alapossággal földolgozott történetét méltó formában és tartalommal tesszük közzé.

A kutatás föltételeiről szólva meg kell említenünk Vajda Tamás ezirányú tudományos szervezői és technikai segítségét. Abból kiindulva, hogy a kolozsvári egyetem történetének levéltári forrásai a Magyarországon élő kutatók számára nem érhetők el egyszerűen, s azt is átgondolva, hogy a közös

gyökerű egyetem írásos hagyatékának szisztematikus átmásolása egy digitális adatbázisba a kutatás érdekében áll, nagyszabású adatmentést valósított meg. Autójával, több kollégáját (például dr. Kámán-Gausz Ildikót, Osváth Zsoltot és Mátyás Zoltánt), valamint hallgatókat (például Ámán Ildikót, Dávid Benjámint és Menczer Renátát) is maga mellé gyűjtve rendszeresen és szorgalmasan járt Kolozsvárra és Marosvásárhelyre, hogy fotózza az ottani állami levéltárban őrzött egyetemi iratokat. A több százezer oldal terjedelmű digitális forrásbázist elektronikusan tette hozzáférhetővé, amelyből minden szerző dolgozhatott.

Ennek is köze volt ahhoz, hogy a kolozsvári egyetemről eddig megjelent munkákhoz képest kötetünk más megközelítésben és új témakörök kutatásával gazdagítja az egyetemtörténet horizontját. Ilyennek tekintjük a monografikus szerkezetet, amely az egyetemi szervezet jellegéből és foglalkoztatási rendszeréből kiindulva a karok történetén át az egyetemi élet teljességét biztosító tényezők bemutatásáig terjed.

A karok múltjának megírását sok, a világhálón közzétett forrás is segítette, de támaszkodhattunk a nyomtatásban kiadott, kari tanácsai és tanszéki iratokat tartalmazó forráskötetekre is. Használatuk egységes szempontjai között szerepelt az oktatás szaktárgya és kutatás iránya természetéhez képest létrehozott intézetek, tanszékek személyi állományának bemutatása, a képzési célok fölvázolása, a tudományteremtő és tudományművelő tevékenység eredményeinek ismertetése. Egyedül a jogi kar esetében ütköztünk a tanszéki források adminisztratív akadályok miatti hozzáférhetetlenségébe. Ennek ellenére a kar oktatási története az egyik leginkább forrásokon alapuló fejezet lett, köszönhetően a gazdag jogakadémiai iratörökségnek, illetve az Egyetemi Tanács iratai tanulmányozásának. Mindegyik kartörténet kitér az oktatói munka és a tudományos kutatás finanszírozási hátterére. Az ún. bemutatásos–kísérleti szakok (természet- és orvostudomány) szerzői pedig vizsgálják a korszerű működést biztosító eszközök (könyvtár, szertár, laboratórium, fűvészkert) és publikációs lehetőségek alakulását. A négy kar tanszékeinek szervezeti fejlődését, időbeli átalakulásait egységes elv alapján szerkesztett áttekintő táblázatok is szemléltetik.

Kifejezetten új elemnek tekintjük a rektorok működésébe ágyazott hivataltörténetet, a diákság társadalomtörténeti elemzését, a tanárképzés beemelését az egyetemi közreműködéssel ellátott funkciók sorába, a hallgatók egyesületi életének és önképzésének jellemzését, az egyetemi kutatást-oktatást segítő intézmények bemutatását, illetve a város és egyetem kapcsolatának fölvázolását.

A rektorok személyenkénti számbavétele nemcsak az egyetemi adminisztráció egyöntetű kezelésének ívét rajzolja föl, de kitér egy-egy rektor

tudományos érdemeire (pl. iskolateremtés), a képzésben betöltött súlyára (hallgatóinak, doktoranduszainak száma), vagy az egyetem küldetéséről valott különböző nézeteinek ismertetésére is.

Az egyetemi diákság társadalmáról írt fejezet a katedra innenső oldalán helyet foglalók társadalomrajzát vázolja fel. Ebből a szempontból és ilyen mélységben még nem elemezték a kolozsvári egyetemi fiatalság tábort. Komplex statisztikai összefüggések lehetővé tették a budapesti, illetve más egyetemekkel való összehasonlítást, egyedülálló jelenségek kimutatását. A szövegre végig jellemző komparatizisztikai módszer a statisztikai eredményekkel sokoldalú megközelítésben világítja meg a diáktársadalom tagoltságát. Külön is kiemelendő, hogy a szerző a karok hallgatóságát öt szakosított diákcsoportra bontja, közéjük számítva az orvosi és a természettudományi kar között megosztott gyógyszerészhallgatókat is. A táblázatok adatai egyszerűen olvasható módon közvetítik az összefüggéseket, nem törik meg a kötet reprezentatív történelmi összefoglaló jellegét.

Az egyetemi kereteken belüli tanulás sajátos területe volt a tanárképzés. E fejezet szerzője a „képezde” szakmai és törvényi előkészületeinek áttekintésével alapozza meg a tanári hivatásra való fölkészülés szervezeti kereteit. Ebből világosan kiderül, hogy a tanárképzés szervezetileg nézve a karoktól független, a szakminisztériumnak közvetlenül alárendelt intézetként állt fenn, de az érintett karokkal szorosan együttműködve. A kolozsvári egyetem bölcsész- és természettudományi kara mellett fölállított gimnáziumi „tanárképezde”, a tanárvizsgáló bizottság, illetve a gyakorló iskola történetének bemutatása az első tudományos kísérlet a létesítésbe törvényileg belefoglalt egyetemi funkció teljes körű bemutatására. Tartalmilag ez a tanárrá válás szaktanulmányi és pedagógiai kiteljesedésének folyamatát takarja: a Tanárképző Intézet hallgatói, illetve szaktanárai voltak a részei, akik ugyanabból az egyetemi társadalomból kerültek ki, az előbbieket a szaktanulmányok folytatásában előírt szemeszter elvégzésével, az utóbbiak kari tanácsi jelöléssel. Az egész képzés didaktikai, szorgalmi és előmeneteli tényezőiről alapos elemzést, a tanárjelöltek létszám, anyanyelvi és szakos megoszlásáról táblázatokba foglalt adatszerű áttekintést kapunk. Országosan is egyedinek számít az elméleti és gyakorlati tanárképzés szétválasztását biztosító gyakorló iskola létesítése 1917-ben. Ez lényegében egy tanárképzés praktikai részét folytató állami középiskola lett, mely igaz, későn valósult meg, de a budapestivel ellentétben legalább az egyetem saját kebelén belül.

Hiánypótlónak tekintjük a diákegyesületek és diákjóléti intézmények kolozsvári működéséről írt fejezetet is. E szervezetek öntevékenységről, a diák-önkormányzatiság rendszeréről ilyen alapos kidolgozottsággal a kolozsvári egyetemet illetően először olvashat az érdeklődő magyar

nyelven. Típusonként elkülönítve tárgyalja a szerző az általános egyleteket, a segélytársulásokat, végül a szakegyleteket. Történeti tényfeltárása és a tanulságok megfogalmazása eredeti forrásokon alapul. Társadalomtörténeti értékét emeli, hogy a szerző az egyleti működés tényeinek számbavétele mellett kitér egyes, később más szempontból kitűnt diákvezetők további életútjára is, visszakapcsolva a hallgatói mozgalmakban játszott szerepére. A diákönképzés – későbbi tudós vagy közéleti karrier – egy szerves ívbe foglalja a hallgatói aktivitás és a majdani kiválóság eseteit. Nagy teret szentel a vonatkozó fejezet a diákkiadványok bemutatásának, amelyek nem tanulságnélküliek, amennyiben párhuzamosan láttatja a szépíró vagy szakíró diák gondolati törekvéseit, a kiadói, szerkesztői, sőt üzleti tapasztalok megszerzésének folyamatával. Ezzel túllép a diákéletet pusztán irodalmi élmény forrásának tekintő szemléleten, s a hallgatói önszorgalmat később termőre forduló közéleti, politikai, banki, tudósi stb. pályafutás szocializációs terepének is tartja. A diáklapok terjedelmes ismertetése részben forrástani adottságokkal, részben művelődéstörténeti hozadékuk alaposabb kihasználásával függ össze. Ez, az Egyetemi Diákasztal (*Mensa*) és a hallgatói sporttevékenység szövegben való szerényebb jelenlétét is magyarázza.

Nem dolgozták még fel szisztematikusan a város és egyetem kölcsönös egymásrautaltságának mibenlétét sem. Kolozsvár diákvárosi jellege múltbéli adottság. Az egyetem szellemi potenciáljának városi szolgálatba állítása: pl. a kommunális művek (gáz, víz, áramellátás) kiépítése, vagy a törvényhatósági közélet alakításába bevont professzorok testületi tagsága a kölcsönös előnyökön alapuló együttműködés bizonyítékai.

A téma időrendi tárgyalási módjából következik, hogy a kolozsvári végjáték és a szegedi kezdés közötti időszak történetéről szóló fejezet zárja a monográfiát. Az pedig a téma tárgyi természetéből következik, hogy a külhoni kiadásokkal szemben, az itthoni kiadás a vészterhes időszak minél teljesebb és hitelesebb ábrázolására törekedett. Ennek érdekében az Egyetemtörténeti Bizottság biztosította a téma gazdag forrásanyagának hozzáférhetőségét. Így vált lehetővé, hogy az erdélyi magyarság egyetemétől való megfosztásának, a megszállás közepette tett újabb magyar felsőoktatási kísérletek kisiklásának, s végül a hosszú, budai kezdeményezés után megvalósult „hazatérésnek” tényeit a szerzők pontosan számba vegyék. Hatásukat és következményeiket nagyrészt publikálatlan forrásanyag alapján tárják az olvasó elé.

Szólnunk kell még a munka elkészülésének technikai részleteiről. A legfőbb sajátosság abból fakadt, hogy a vizsgált egyetem két utódegyeteme két országban működik. Föltett szándékunk volt ugyanakkor, hogy az 1990-es évektől egységesülő európai egyetemi térben a nagymúltú *univerzitas*

történetét a két érintett utódintézmény oktatóinak bevonásával végezzük el. Mivel egyetemünk kutatás alá vett időszakának levéltári forrásai szinte kizárólag magyar nyelvűek, célszerűnek látszott a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Tagozatának tanáraival fölvenni a kapcsolatot. Ez meg is történt, minek eredményeként több kolozsvári kollégát tudtunk az ügy számára megnyerni. A projekt kezdetekor bevont három aktív egyetemi kutató (Vekov Károly, Sipos Gábor, Toth Szilárd) száma menetközbeni nyugdíjazás (Sipos Gábor), illetve elhalálozás (Vekov Károly) következtében, egy főre redukálódott. A végső formába öntött könyv szerzői között még három, a témában jártas, nagy szakmai reputációval bíró erdélyi magyar tudós (Péter H. Mária, Gaal György, Wanek Ferenc) szerepel. Rajtuk kívül más egyetemi munkatársak részvételéről is szó volt még, de ez különböző okok miatt nem valósult meg.

Sajátságos tényezője volt együttműködésünknek az anyaggyűjtés időszakában rendezett több konferencia – váltakozva, hol Kolozsvárott, hol Szegeden. E rendezvényeken nemcsak az egyetemtörténet vitás kérdéseit vetették fel az előadók, hanem egymást is jobban megismerték, a szakmai-tudományos eszmecsere mellett emberileg is közelebb kerültek egymáshoz. Közülük is kiemelkedik a 2016. évi kolozsvári nagy, több napos konferencia, amely szakmai szempontból a kötet készültségi szintjét reprezentálta, míg a köréje szervezett kiállítás és kulturális program a két egyetem közötti együttműködés ünnepélyes aktusának volt tekinthető. Létrejöttében, s általában a közös résztvevő szakmai programok megszervezésében, logisztikájában Vajda Tamás, egyetemi levéltárunk igazgatója nélkülözhetetlen szerepet játszott.

Az egyes fejezetek földolgozásánál építettünk kolozsvári kollégák „birtokon belüli” helyzetére, hogy ti. a forrásörző helyek közelében élnek, dolgoznak. A szegediek esetében e reményünket a több százezerre menő szálas irat, valamint irat-együttes digitális hozzáférhetővé tétele táplálta. Szerzőink mindkét „vonalat” igénybe vették, jóllehet a monográfia egészére nézve a publikálatlan forrásanyag használata aránylagos. Vagyis mindegyik fejezet építkezik belőle, a téma eddigi kidolgozottsági, valamint forrástani adottságainak megfelelően. Az alapos tájékozottság, a kutatási eredmények új módszerű megközelítése, értékelése a tudományosság legkényesebb elvárásainak is megfelelő színvonalat hozta. A történelmi helyzetek és adatok értékelésében tükröződtek felfogásbeli különbségek, amelyek a történetírói műfaj és a szakos (pl. természettudományi) megközelítési módok speciális szabályaiból következtek. Ez a körülmény a szerkesztőket a hagyományos (egységesítő) feladatok mellett jelentős tartalmi korrekciókra is kényszerítette.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a kötetben megtestesülő tudományos teljesítmény lelkiismeretes hozzáálláson, s alapos kutatáson nyugszik. Minden szerző a kapott témájában új ismeretek föltárásával és a tények színvonalas elemzésével járult hozzá az egyetemtörténet egészéhez. Különbség nélkül eleget tettek közös gyökerű egyetemünk neves rektora, Szent-Györgyi Albert későbbi kijelentésének: „át voltak hatva a kutatás kötelességétől és az igazság keresésének felelősségétől”.

Szeged, 2021. június 11.

Marjanucz László
főszerkesztő